

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора політичних наук,
професора Остапця Юрія Олександровича
на дисертацію Бугайчука Антона Павловича
«Вплив екологічних політичних партій на політичні процеси в Україні»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
зі спеціальності 052 «Політологія»

Актуальність теми. Проблематика охорони довкілля та сталого природокористування є однією із найбільш актуальних в Україні. Це зумовлено як нашою історичною спадщиною, зокрема традиціями «підкорення природи» в СРСР та Чорнобильською катастрофою, так і вже сучасними проблемами, які пов'язані з господарською діяльністю, прорахунками у розробці та втіленні екологічної політики. Нові виклики у галузі екологічної політики також постали і з початком російсько-української. Існування запиту на подолання екологічних проблем потребує політичного втручання у цій галузі та участі усіх акторів політичного процесу в розробці та втілення екологічної політики, її адаптації до сучасних реалій. Зокрема такими суб'єктами в Україні могли б стати екологічні політичні партії, які потенційно можуть взяти на себе роль лідера у формуванні екологічної політики. Проте на сучасному етапі такі партії не мають вагомого впливу в українському політикумі, хоча у світі існують успішні приклади такого лідерства. Це відповідно актуалізує необхідність порівняльного аналізу діяльності екологічних партій в Україні та світі, аби передусім встановити, чому фактичний вплив екологічних партій в Україні на політичні процеси та формування екологічної політики є значно слабшими, ніж наприклад у країнах Західної Європи.

Саме питанню вивчення впливу екологічної партій на політичні процеси в Україні присвячена робота А. П. Бугайчука. Зазначимо, що дослідження такого впливу відбувається у порівнянні із успішними прикладами діяльності «зелених партій» у країнах Європейського Союзу.

Актуалізується таке дослідження і у контексті кризи партієтворення в Україні про що аргументовано у своїх дослідженнях доведено низкою вітчизняних фахівців та повоєнної розбудови вітчизняної партійної системи.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Спрямованість пошуку наукового вивчення впливу екологічних політичних партій на політичні процеси в Україні, здійсненого Бугайчуком А. П., підпрядкована чітко визначеній меті дослідження, конкретизованій у низці дослідницьких завдань, що відображають недостатньо вивчені частини предмету дослідження (с. 16). Логіка дослідження, відображена у його структурі, розгортається через послідовне та методологічно вивірене здійснення огляду історіографічних та теоретико-методологічних засад вивчення діяльності екологічних партій в Україні; характеристику нормативно-правової бази та інституційної структури діяльності екологічних партій в Україні та дослідження їхньої участі у політичних процесах (с. 18–20).

Автором роботи чітко виокремлені об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження. Об'єктом дисертаційної роботи він обрав екологічні політичні партії в Україні, а предметом – вплив екологічних політичних партій на політичні процеси в Україні. Для досягнення мети автор ставить низку дослідницьких завдань: охарактеризувати концепцію інвайронменталізму як ідеологію та основу для виникнення та розвитку екологічних політичних партій та зеленого руху загалом; встановити ключові нормативно-правові документи щодо діяльності екологічних партій; визначити програмні засади діяльності екологічних партій в Україні та встановити їх спільні та відмінні риси у порівнянні із програмними документами успішних екологічних партій, насамперед в країнах ЄС; охарактеризувати інституційну структуру суб'єктів здійснення екологічної політики в Україні та місце в ній екологічних політичних партій; визначити суспільно-політичні передумови виникнення екологічних партій в Україні та чинники, які цьому сприяли; описати динаміку парламентського представництва та результати участі

екологічних політичних партій у загальнодержавних виборах; висвітлити регіональний досвід діяльності екологічних партій в Україні і встановити чинники, які сприяють зростанню їх впливу на цьому рівні у порівнянні із загальнодержавним (с. 19).

Характеризуючи теоретико-методологічні засади дослідження Бугайчук А. П. окреслює концептуалізацію інвайроменталізму як ідеології та суспільно-політичного руху. Автор зазначає про те, що існує два підходи у питанні вивчення походження інвайронменталізму. Згідно із першим основи зеленої ідеології неможливо відслідкувати до часів, які передували існуванню індустріального суспільства, оскільки саме воно і породило зелену політику. А згідно з іншим підходом, корені інвайронменталізму прослідковують ще з давнини (наприклад, перші форми природоохоронних заходів були пов'язані із релігією, зокрема поклонінням природі та фетишизму) (с. 26–27). Відповідно до другого підходу дисертантом зроблений аналіз вчень низки науковців, які заклали теоретичний фундамент інвайронменталізму: А. Сміт, Ж.-Ж. Руссо, Д. Пеппер, Дж. Раскі, В. Вернадський та інші (с. 27–28).

Вивчаючи витоки інвайронменталізму, автор роботи характеризує діяльність перших громадських організацій, які зосереджували свою діяльність на захисті довкілля. Таким був «Сьєрра Клуб» (Каліфорнії, США), створений у 1892 р., головними напрямками діяльності якого у кін. XIX ст. – поч. XX ст. було створення національних парків, протидія будівництву дамб, підтримка створення федеральних та локальних інституцій, що опікувалися національними парками у США (с. 30).

Слушною є думка автора, що на сучасному етапі розвитку інвайронменталізму як ідеології та суспільно-політичного руху він набув найбільшого поширення у країнах із розвиненим постіндустріальним суспільством та демократичним політичним режимом.

Розробляючи методологію свого дослідження автором пропонується дефініція таких категорій: «політична партія», «екологія», «соціальна

екологія», «екологічна політика», «інвайронменталізм», «політичний процес» (с. 35). На нашу думку перелік категорій для дослідження впливу екологічних партій на політичні процеси є недостатнім, оскільки з аналізу автором випущена низка понять, які окреслюють динаміку розвитку політичних партій на сучасному етапі.

Одним із ключових у своєму дослідженні Бугайчук А. П. вважає політико-культурний підхід до вивчення діяльності зелених партій. Але на жаль з першого розділу роботи (методологічного) є незрозумілим як він буде використаний у роботі, оскільки головному підходу (за словами самого ж автора) приділено у роботі пів-сторінки тексту, який є цитатою зі статті Ходаківського М. «Політико-культурний підхід в політологічному дослідженні» (с. 41). Сумнівним, на нашу думку, є виокремлення автором процесуального підходу чи процесуального методу, якого в політичній науці просто не існує (с. 45).

Другий розділ роботи А. Бугайчука присвячений вивченню нормативно-праової бази та інституційної структури діяльності екологічних політичних партій в Україні. У цьому контексті автором охарактеризовані Конституція України, Закони України «Про об'єднання громадян», «Про політичні партії в Україні», окремі положення українського законодавства про вибори, включаючи Виборчий кодекс України. Аналізуючи виборче законодавство автор приходить до висновку, що екологічні політичні партії в Україні мають кращі можливості здобути підтримку в умовах пропорційної або змішаної виборчої системи з невеликими сумами застави та низьким прохідним бар'єром (с. 68–71).

Заслуговує на увагу аналіз автором програм засад діяльності екологічних партій в Україні та країнах Європейського Союзу. Констатуючи неможливість виокремлення якогось одного джерела, яке б могло претендувати на статус універсального для зеленої ідеології, автором роботи на основі вивчення пограмних документів зелених пропонується перелік низки її стандартів: боротьба зі змінами клімату та іншими негативними

наслідками надмірної експлуатації природи людиною; орієнтація на сталий розвиток та способи господарювання, перехід на відновлювані джерела енергії, відмову від викопного палива та атомної енергетики; обмеження безконтрольного економічного зростання та надмірного споживання, що загрожують виходом за природні можливості планети; гуманне ставлення до всіх живих істот, акцент на збереження та відновлення біорізноманіття, захист і розширення природно-заповідного фонду, в тому числі через дії органів влади; демократія участі та широке застосування принципу субсидіарності у врядуванні тощо (с. 82–84).

Вказані узагальнення світового досвіду співставлені у дисертаційній роботі із програмами екологічних політичних партій, зокрема Партії Зелених України, політичної партії «Екологічна Альтернатива» та політичної партії «Еко партія Берези» (с. 84–88). Компаративістський аналіз, на нашу думку, був би більш вдалим, якби автор його зробив у вигляді порівняльної таблиці / таблиць.

У третьому розділі роботи Бугайчуком А. П. досліджено формування і політичну діяльність екологічних партій в Україні. Автором акцентовано на передумовах та етапах розвитку зеленого руху в Україні, а також на особливостях формування екологічних партій. Особливе значення в контексті розвитку екологічного руху в УРСР та СРСР, на думку автора, мала Чорнобильська катастрофа 26 квітня 1986 р. внаслідок якої стався вибух на Чорнобильській атомній електростанції та потужний викид радіоактивних матеріалів у довкілля (с. 100–102). Новий імпульс розвитку зелений рух отримав з проголошенням незалежності.

Характеризуючи участь вітчизняних зелених партій у виборчому процесі, автор зазначає, що в Україні єдиною партією, яка має досвід парламентського представництва та участі в системі державного управління – є Партія Зелених України. Інші українські партії (таких автор нараховує 8) суттєвого впливу на політичні процеси в Україні не мали. У більшості випадків деякі з них приймали участь лише у місцевих виборах. Тому вплив

на політичні процеси в Україні зелених партій автор роботи характеризує у контексті функціонування Партії Зелених України. Динаміку такого впливу він розглядає у форматі трьох етапів: перший етап (1991–1998), другий етап (1998–2002), третій етап (починаючи з 2002 р.). Зазначимо, що регіональну політичну участь українських зелених партій, участь їх у парламентських виборах також слід було б подати у вигляді таблиць.

Відтак зазначимо, що наукові положення, висновки і рекомендації належним чином обгрунтовані автором дисертаційної роботи.

Новизна отриманих у дисертації результатів. Достовірність отриманих результатів дослідження забезпечена використанням відповідної сукупності методологічних підходів та методів дослідження, опрацюванням значної кількості наукових публікацій.

Вивчення тексту кваліфікаційної наукової праці А. П. Бугайчука засвідчує наявність у викладених в ній положеннях, висновках та рекомендаціях наукової новизни, яка полягає, насамперед, у здійсненні комплексного аналізу впливу екологічних політичних партій на політичні процеси в Україні А також автором дисертації на основі узагальнення існуючих у вітчизняній літературі підходів та зарубіжного досвіду досліджено специфіку зародження та розвитку сучасного зеленого громадсько-політичного руху в Україні у контексті аналогічних процесів у Західній Європі та у пострадянських країнах.

Автором роботи всебічно досліджено діяльність Партії Зелених України у контексті трьох виокремлених ним етапів. На першому (1991–1998 рр.) етапі відбувалося становлення та поступове нарощення потенціалу ПЗУ, яке дозволило їй у 1998 р. набрати достатньо голосів для подолання виборчого бар'єру на виборах до Верховної Ради України. На другому етапі у 1998–2002 рр. ПЗУ впливала на політичні процеси як парламентська політична сила. На третьому етапі, починаючи з 2002 р. ПЗУ перетворилася на партію із обмеженим представництвом та реальним потенціалом лише у окремих місцевих громадах.

У роботі систематизовано принципи застосування термінів «екологічний», «зелений», «інвайронменталістський» в україномовній науковій літературі та визначено, що терміни «зелений», «екологічний» є найчастіше вживаними та найбільш точно відображають сутнісну характеристику певних об'єктів в контексті суспільно-політичних процесів та ідеологій.

Автором досліджено специфіку взаємодії екологічних партій та екологічних громадських організацій в Україні, що дозволило йому відзначити потенціал громадських організацій як важливого інституту в контексті взаємодії та підсиленні екологічних партій або ж інституту, який в перспективі може стимулювати створення нових екологічних партій на заміну існуючим. Особливо це важливо для процесів партієтворення у повоєнній Україні.

А також набули подальшого розвитку: методологічні принципи дослідження діяльності партій, класифікованих за критерієм за принципом ідеологічної приналежності; дослідження історичних, економічних, соціальних передумов для розвитку екологічних партій та екологічних громадських організацій; узагальнення практик діяльності ПЗУ та інших екологічних партій в Україні за роки незалежності; вивчення можливостей участі екологічних політичних партій та екологічних громадських організацій у подоланні негативних наслідків війни для українського довкілля.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати здійсненого А. П. Бугайчуком дослідження, його концептуальні положення, висновки та практичні рекомендації оприлюднені 13 наукових публікаціях, з яких шість – у фахових наукових журналах, дві – у іноземних виданнях та п'ять – тези доповідей на наукових конференціях.

Вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, необхідних для захисту кваліфікаційної наукової праці для здобуття наукового ступеня доктора філософії А. П.

Бугайчуком дотримано. Аналіз рукопису кваліфікаційної наукової праці та наукових публікацій здобувача вказує на відповідність публікацій основним положенням дисертації. Апробація матеріалів дослідження відбулася на міжнародних та всеукраїнських міждисциплінарних науково-практичних конференціях

Академічна доброчесність. Використовуючи ідеї, розробки, твердження, окремі відомості та результати досліджень інших науковців, А. П. Бугайчук у своїй кваліфікаційній науковій праці здійснює посилення на відповідні джерела інформації. В дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікацій чи інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дослідження, результати якого викладені у кваліфікаційній науковій праці.

Структура та оформлення дисертації. Текст дисертації викладений і оформлений у відповідності до вимог Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації (зі змінами від 12.0.07.2019 р.) та за змістом відповідає п.6 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44. Вона написана доступною для розуміння її суті мовою, позначена логікою викладу результатів дослідження, доказовістю наукових положень, висновків та рекомендацій. Зміст дисертації відповідає меті та завданням дослідження, а наявність вагомих наукових результатів дає підстави для висновку, що вона є завершеною, самостійно виконаною науково-дослідною роботою та засвідчує особистий внесок дисертанта до наукових знань у галузі політичної науки.

Практична значимість отриманих результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані з метою: а) продовження подальшої науково-дослідної діяльності у сфері функціонування політичних партій в

Україні; б) викладання навчальних дисциплін студентам спеціальності 052 «Політологія» («Теорія партій і партійних систем», «Менеджмент партійної діяльності» тощо); в) у практичній діяльності передусім екологічних партій, екологічних громадських організацій та суб'єктів здійснення екологічної політики загалом.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи високий рівень концептуалізації проблеми та позитивно оцінюючи результати і висновки здійсненого А. П. Бугайчуком наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер:

1. Дискусійною, на нашу думку, є теоретико-методологічна частина роботи автора. Визначивши політико-культурний підхід щодо вивчення діяльності та впливу екологічних політичних партій як один з основних, автор роботи залишив поза увагою класичні дослідницькі моделі та категоріальний апарат теорії партій і партійних систем. Йдеться про те, що в роботі не окреслені сучасні тренди світового та європейського партієтворення, не визначені основні типи / моделі політичних партій, які є домінуючими в країнах Європейського Союзу тощо (с. 37–50).

2. Одним із завдань дослідження є аналіз програмних засад діяльності екологічних партій в Україні та встановлення їх спільних та відмінних рис у порівнянні із програмними документами успішних екологічних партій країн Європейського Союзу. Зазначимо, що в дисертаційній роботі автором зроблений поверхневий аналіз програмних положень європейських зелених. А характеризуючи «європейську партійну сім'ю зелених» А. П. Бугайчук у дисертаційній роботі не проаналізував: а) особливості інституціалізації зелених партій; б) соціальний склад та їхню електоральну базу; в) електоральні результати «зелених» партій на виборах до Європарламенту та національних парламентських виборах; г) причини інституційної та ідеологічної слабкості цих партій у країнах Центрально-Східної Європи. Відтак, врахувавши вищесказане автору роботи слід було зробити

порівняльний аналіз з еволюцією українських «зелених» партій, в тому числі і у визначенні причин незначного їх впливу на політичні процеси (с. 70–82).

3. Екологічні партії України є структурною частиною вітчизняної партійної системи, і вивчатись вони повинні саме у контексті її функціонування і розвитку. Саме тому автором роботи, на нашу думку, мав бути зроблений аналіз особливостей розвитку вітчизняної партійної системи, а в рамках виокремлених етапів повинно бути досліджено місце, роль і впливовість екологічних партій на кожному з них.

4. Одним із індикаторів впливу екологічних партій на політичні процеси в Україні є їхня підтримка за результатами електоральних процесів та ідентифікація громадян з ідеологічною доктриною, яка встановлюється за результатами опитування громадської думки. Автором у додатку наведені результати опитування громадян щодо їх політико-ідеологічної орієнтації упродовж 2003–2022 рр. Центром Разумкова, але, на жаль, інтерпретація результатів ним не зроблена, так як і не зроблені висновки щодо підтримки екологічних партій на парламентських та місцевих виборах в Україні.

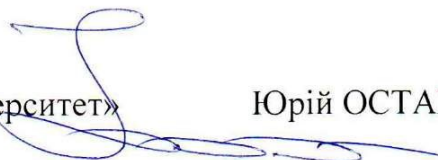
5. У роботі, на нашу думку, варто посилити прогностичний аспект, зокрема в питанні того, чи є перспективи посилення впливу екологічних політичних партій в Україні на сучасному етапі розвитку. Крім констатації проблем вітчизняного партієтворення у зв'язку з російсько-українською війною у дисертаційній роботі автор мав би розкрити основні напрямки підвищення рейтингу українських зелених, можливості розбудови їхньої регіональної структури у повоєнній Україні.

6. Аналізуючи інституційну структуру суб'єктів здійснення екологічної політики в Україні станом на 2023 р. (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, державне підприємство «Ліси України», Державне агентство водних ресурсів України та інші) автор роботи не наводить статистичні дані про наявність в них представників українських екологічних партій (с. 90–99).

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Бугайчука Антона Павловича «Вплив екологічних політичних партій на політичні процеси в Україні» є завершеною і самостійною науковою працею, яка за актуальністю теми, а також з огляду на її новизну та обґрунтованість наукових результатів, що мають теоретичне та практичне значення, і повноцінно відображені в наукових публікаціях, відповідає вимогам до наукової кваліфікації ступеня доктора філософії, що встановлені Постановою КМУ «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44, а її автор Бугайчук Антон Павлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Юрій ОСТАПЕЦЬ

Підпис професора Остапця Ю. О. засвідчую:
Вчений секретар
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»:

Олена МЕЛЬНИК